Iulia Mărgărit

NOTE ETIMOLOGICE

BEAUA, DE-A ~

Viciu, *Supl. Gl.*, înregistrează expr. *de-a beaua*, împreună cu ilustrarea *umblă copilul* ***de-a beaua***, cu glosa „umblă copilul în patru brânci”, în cadrul căreia *brâncă* perpetuează semantismul etimologic al lat. *branca* „labă (la animale)”. Acelaşi autor încearcă să decripteze şi nucleul lexical *beaua*. Sensul menționat „oaia”?, conform unei înregistrări din localitatea Ohaba, după felul în care este reprodus, atestă incertitudinea referitoare la posibilitatea de conturare a acestuia. DA înregistrează s.v. *behehé* variante ale onomatopeei specifice pentru oi, precum şi citatul corespunzător: *Din turma neagră se auzi* ***bea, bea, beaa*** (Delavrancea, *ap.* TDRG). Aceeaşi sursă, DA, menționează, „cu funcțiune substantivală «în glumă»”, exclusiv, *behehé* „berbece, oaie, capră”.

Un text recent provenind din Basarabia ne-a determinat să revenim asupra numelui şi, totodată, asupra locuțiunii adverbiale aferente: [Învățătoarea] *iarăşi venea după mine, mă aducea la şcoală şi mă aşeza undeva în banca a treia de unde tot găseam ieşire şi,* ***de-a beaua****, printre picioarele copiilor, ieşeam şi nu ajungeam bine până la uşă, că… era lângă mine şi cu binişorul mă aşeza iarăşi în bancă* (Sturza 2014: 80).

În legătură cu originea acesteia, nu excludem posibilitatea de a fi apărut în contexte propice, create de prezența mieilor nou-născuți, aduşi în locuința stăpânilor, pentru a-i feri de frig. Dacă în familie existau copii care învățau să meargă, acțiunea lor a putut să fie calificată, conform modelului ovin, *de-a beaua* „în patru labe”. Conversiunea onomatopee > substantiv nu a ridicat probleme de formă. Noutatea a constat în ataşarea articolului. Față de *bâriță* s.f. „oaie”, modalitate de valorificare a altei interjecții (*bâr!*) în fomula *bâr, oiță!*, în cele din urmă, prin frecvență şi rostire alertă, aglutinată (Mărgărit 2014: 172–173), *beaua* reprezintă un caz identic, în principal, prin antrenarea aceleiaşi categorii morfologice, minus pseudoafixul.

După mai bine de un secol, cazul semnalat de Alexiu Viciu a fost confirmat în Basarabia. Prezența expr. *de-a beaua*, în partea locului, se explică fie prin colportajul oierilor ardeleni, fie ca o creație locală.

CÂRTÁC

Cu pl. *cârtaci*, cuvântul-titlu deține o singură atestare şi o singură înregistrare în dicționare. DA l-a preluat în corpusul de cuvinte, valorificând consemnarea

BDD-A24871 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:15 UTC)

acestuia, după Liuba, Iana, M.: 3: *Oamenii au plântat pe la maluri sălci, răchiți… băgrini* (***cârtaci** sau acați*). Seria sinonimică în care este încadrat face glosa de prisos. Inserat între două elemente regionale, intruziunea noului element, *cârtac*, are importanță pentru admiterea acestuia cu înțelesul „salcâm”, la nivelul dialectal al limbii române.

Ca să răspundem la întrebarea „cum şi de unde a poposit *cârtac* în graiurile bănățene?”, am apelat la o expresie, astăzi cu totul învechită: *a vorbi (mai) salcâm*, răspândită în partea sudică a țării. După DLR, ar semnifica „a vorbi mieros, cu amabilitate exagerată şi falsă”. Sursele mai vechi în care a fost inclusă, ŞIO, II: 30, Zanne, P., II: 846, din care, de fapt, s-a alimentat şi dicționarul-tezaur, oferă formulări mai succinte, dar mai sugestive, cum ar fi, „a vorbi dulceag”, după Zanne. Calificativul modului de a vorbi ne duce cu gândul la parfumul salcâmului înflorit. Probabil, în acest fel, se explică prezența arborelui, recunoscut prin aroma şi gustul florilor sale, în expresia pe care, tot după sursele citate, a reținut-o şi Suciu în paragraful „salcâm” din cartea sa. Cuvântul furnizat din satul Maidan ar putea avea origine bulgărească, minoritatea în cauză fiind atestată în Banat. Pentru ipotetica origine pledează următoarele fapte: În DRB, *salcâm* a fost tradus prin subst. *акация, салкъм*, dar şi adverbele dialectale *тихо, кротко, меко*, cu semnificația, „blând, plăcut, bun”. Expresia *vorbesc mai salcâm*, este reprodusă, în sursa citată, prin *говоря тихо* aşadar, posibil şi *говоря кротко*. În DBR figurează adj. *кро́тък* „blând, supus, cuminte”, susceptibil de a fi fost reprodus printr-un potențial echivalent românesc *crótac*. Este de presupus faptul că, pe terenul limbii române, acesta ar fi suferit o inevitabilă metateză: *córtac*, urmată de acomodare: *cârtac* şi că a fost echivalat cu *salcâm*, denumirea arborelui după expresia în care a fost implicat. Lucrurile au evoluat astfel, antrenând o sumedenie de modificări fonetice pentru faptul că adj. de origine bulgară *кро́тък* „plăcut, blând” a fost receptat drept corespondent pentru adv. *salcâm*, din expr. *vorbeşte ~*; cu alte cuvinte, modul de a vorbi al cuiva „blând”, fără agresivitate, a fost perceput de auditoriu ca „plăcut”, amintind starea de bine a trecătorului la întâlnirea cu floarea de salcâm. Chiar deplasarea de accent, sub influența corespondentului românesc, este o probă a relației confuze în care au fost implicate cele două elemente provenind din limbi diferite. Aşadar *cârtác – salcấm*, reflectă o confuzie în cadrul raporturilor româno-bulgare: primii nu ştiau bine bulgăreşte şi au considerat *cârtac* un virtual calificativ al felului de a vorbi al cuiva, adică „salcâm”, ceilalți nu ştiau româneşte şi, prin urmare, din acelaşi motiv, au conferit legitimitate aceluiaşi lexem, *cârtac*. Efortul conjugat al celor două etnii nu a rămas fără rezultat. Echivalența *vorbeşte **cârtac*** şi decodarea „vorbeşte salcâm” a mai adus, în zonă, prin decriptarea, la îndemână, *cârtac* „salcâm” încă un sinonim, extinzând seria *acaț, băgrin, sălcâm*, pentru că, în graiul local, era cunoscută expresia *vorbeşte (mai) **salcâm***.

BDD-A24871 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:15 UTC)

COMNĂRÍ, COMNĂRÍE

Cuvântul *comnărie* s.f. „bucătărie” figurează în Lexic reg., II, furnizat din fostul raion Orăştie. Absent din dicţionare, el pare o formaţie analogică după modelul *bucătărie*, baza implicată fiind *comnie*, cu acelaşi sens, înregistrată de Viciu Gl., Densusianu, Ţ.H. (DA s.v. *cuhn(i)e*). Pentru acelaşi cuvânt, menţionăm o atestare, aproximativ, din aceeaşi perioadă, cu aceea din *Lexic. reg.*, consemnată în Valea Jiului (MAT. DIALECT., I: 235). Poziţia cuvântului semnalat, în lexicul local, se reflectă prin conturarea verbului corespunzător *comnări* „a găti mult; a face tot timpul de mâncare; a se ocupa numai cu gătitul mâncării”. Semantismul atribuit s-ar datora pseudointerpretării tranşei finale, drept sufix cu valoare iterativă (cf. *gusta/gustări*). În realitate, *comnărie, comnări*, ca mod de formare, urmează îndeaproape *bucătărie, bucătări*, dovadă a modelului analogic după care s-au creat. Explicarea cuvintelor semnalate prin derivare propriu-zisă întâmpină dificultăţi.

CORCODÚŞĂ, CORCODÚŞ

Numele fructului de formă sferică, dulce-acrişor, de culori variate (galbenă, roşie) figurează în dicţionare fără rezolvare etimologică. Sugestia, pentru o posibilă explicaţie, ne-a venit de la denumirea acestuia în graiurile actuale din Basarabia: *corodele, corcodele*. În ambele forme se poate regăsi un cuvânt învechit, încă păstrat în lexicul dialectal: *rocodele, rogodele* (şi cu alte variante!): *Casele văruite se afundau în grădini cu* ***rogodele****, veselia copiilor* (Delavrancea, *S.*: 81). Vasile Bogrea (DR, IV: 844), apreciind *rogodele* ca variantă, în raport cu *racodele*, cu înţelesul „(tot felul de) poame [= fructe] mărunte şi necoapte”, atestat în MAT. FOLK., II: 1210), propune ca etimon sl. *rucodelja* „lucru manual”. Împrumutul slav apare în textele secolelor de început ale culturii române: *I-au datu-i puţânteale coşniţe împletite de finic, de frunze. Şi-i dzise: ie fiule aceste* ***răcodealii*** *şi le du în Damasc de le vinde* (Dosoftei, după DLR): *Dacă mâna rânduită numai pentru* ***rocodele*** *ar cere să aibă gândul…* (Conachi, *ap.* TDRG). Admiţând o evoluţie a sensului de la „lucru de mână”, la „ocupaţie pentru mâini” (Bogrea, *loc. cit.*), atunci înţelegem cum a fost posibil un astfel de „salt semantic”. Date fiind pasiunea copiilor pentru fructe, uneori chiar necoapte, şi prezenţa lor în pomii fructiferi, de la cei dintâi care rodesc şi se coc timpuriu, până la cei din urmă, pentru a dobândi cu mâinile, prin „lucru de mână” fructele respective, *rocodele*, cu nenumărate variante, a conturat, probabil, acest sens. Structura cuvântului, cu primele silabe, relativ, asemănătoare, a favorizat metateza: *corodele*. Propagarea velarei iniţiale determină o nouă variantă: *corcodele*, ambele în curs încă în Basarabia. Numele pomului, prin derivare regresivă, de la acela al fructului (Hristea 1968: 66 ş.u.), figurează în DA în var. *curcudel*, explicabilă, de altfel, de la **corcodel*. Considerându-l punct de pornire, *corcodel* ar fi putut suferi o schimbare de sufix:

BDD-A24871 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:15 UTC)

**corcoduț*, prin confirmare indirectă în var. *colcoduț*, creată în urma disimilării, ori *coldocuț*, ca urmare a metatezei, *culducuț*, printr-o serie de schimbări fonetice (variantele din urmă cu răspândire în Transilvania – DA). Admițând prezența var. *corcoduț* în aria sudică, admitem şi evoluția acesteia la *corcodus* sg., pl. *corcoduşi* (corespondența [ț] / [s] în arie este cunoscută: [*țignal = semnal; țoclu = soclu, țovan = sovon* – DGS, III s.v.]). Din pl. *corcoduşi* ar fi putut apărea singularul corespunzător: *corcoduş*.

FOCÁLE

Dicționarele şi glosarele nu confirmă existența cuvântului *focale*. L-am întâlnit cu o singură atestare: *Alteori, dam iama prin **focalele cu dulceață*** (Al Lupului, P.G.: 19). Cu semantismul „borcan, ulcică”, în forma de plural, el pare o var. de la *bocal* s.n., *bocală* s.f. < srb. *bokal*, magh. *bokál, bokála*, dacă acceptăm modificarea [b] > [v], frecventă în graiurile din Banat (*tăbărî / tăvărî* „a obosi”; *zbârnâi / zvârnâi* „a suna”), unde a penetrat, mai întâi, împrumutul. Mai departe, se continuă cu o nouă modificare [v] > [f], ca în cazurile *fo, freo, fro* < *vo, vreo, vro*, înregistrate în graiurile olteneşti din Gorj, de unde provine atestarea ulterioară (DGS, II s.v. *vo*). În graiurile bănățene actuale, împrumutul în discuție şi diminutivul corespunzător, au fost înregistrate de Murariu, *Gl. girocean*: *bucală* s.f., pl. *bucale* „cană din sticlă sau din ceramică pentru ținut apa de băut”: *Adă **o bucală** dă apă rece de la fântână*; *bucăliță* s.f., pl. *bucălițe* „căniță, ceaşcă”: *Pântru pomana dă şasă săptămâni ne trebuie vro patruzăci dă **bucălițe***.

INFORMÁȚI?

Cuvântul-titlu, *informați*, a rămas fixat într-un text folcloric: *Frunză verde de doi brazi, / De-aş ajunge până marți, / Să pun şaua p-un cal breaz. / Şi să purced la Galați. / Ca să văd pe dorobanți, / Dorobanții **informați** / Şi la vorbă minunați!* (Sevastos, C: 263). Cu siguranță, în privința aspectului grafic, *informați* prezintă o inadvertență, întrucât, în partea prefixală, s-a strecurat o eroare (grafică!). Cu alte cuvinte, ar fi vorba despre *înformați*, part. adj., analizabil prin construcția prepozițională *în formă*. Aceasta din urmă conține un împrumut neologic, *formă* „uniformă”, mediat de limba rusă, respectiv, de armata rusă prezentă la începutul secolului al XIX-lea în principatele române. Aşadar prin *dorobanții informați* trebuie să înțelegem „dorobanții *îmbrăcați în forme*, uniformele specifice activității acestora”, ținută care ar fi putut să constituie o atracție, pentru privitori, ca spectacol. Derivatul, ca şi baza acestuia, nu figurează în dicționare sau glosare. Dicționarul-tezaur nu înregistrează împrumutul neologic *formă*, deşi acesta apare în GN, I: 202, într-un text, înregistrat în localitatea Maltezi, Ialomița: *Mi-aduc aminte că la cinzeşpatru a vinit şi ruşii aici, care avea **forma** ca la călăraşii noştri*.

BDD-A24871 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:15 UTC)

LILIÁC

Semnificând „copil mic, sugar”, *liliac* se întâlneşte în lexicul românilor din Ungaria: *Noa, d-apu bătrânu o mărs acolo cu berbecii pân pădure, trece lângă bortă* [= scorbură]. *Acolo apucă micuţu că cheau! cheau! Bătrânul se gândeşte că aiasta îi glas dă băiat micuţ, dă* ***liliac*** (*Antologie Ung.*: 73)… *Mă, d-apu cum o putut aista şi ajungă aice? Nu să poate, acela trabă şi fie drac! Numai să face el aşe, ca* ***liliecii****, că mneaună…* (id.: 74).

Ca omonim cu floarea cunoscutului arbust, şi, prin urmare, cu o anumită motivaţie în limbajul afectiv, lexemul în discuţie a fost atestat, anterior, în graiurile din Oltenia: ***Un liliac*** *de copil! Un grangure de copil! O floare de copil!* cu glosa „expresiune de duioasă alintare a copiilor, când se vorbeşte despre ei” (Ciauşanu, Vl. s.v. *liliac*). Suita de metafore vizează, neîndoielnic, un sugar. Dar cuvântul a fost atestat şi cu altă accepţie.

Cu mult timp înainte, în Moldova de nord, *liliac* a fost înregistrat, cu extensiune de sens „copil mai mare, care poate ajuta la treburile gospodăriei”: *Băietul moşneagului n-avea altă treabă de făcut, fără numai să pască, toată ziulica scroafa cu purceii* […]. *Când s-o dus acasă şi o dat tată-său că nu-i un purcel, o prins a-l întreba ce l-o făcut. Băietul încurcă vorba, spune ba că ceea, bă că cealaltă. Moşneagul se gândea să-i tragă un pui de bate să pomenească el şi ţâţişoara care a supt-o de la mă-sa. Da mai pe urmă şi-o venit şi el în fire şi şi-o zis: Dă, îi şi el numai o ţâră de* ***liliac****. Îmi ţin şi eu cu bănat: pututu-m-aş fi lăsat în nedejdea unui* ***liliac*** *ca aiesta!* (*Şez.*, II: 153). Drept calificativ dezmierdător pentru un copil, cuvântul figurează în DA s.v. *liliac* 1. „arbust…”. Dacă încercăm să-i explicăm originea, constatăm că ar fi fost introdus abuziv în articolul respectiv. Pentru *liliac* „copil…”, mai exact pentru etimonul acestuia, structura cuvântului evocă, în parte, interjecţia *liu-liu!*, formulă de alint în cântecele de leagăn, cu răspândire în aria nordică: *„— Haida,* ***liu-liu****, pui de peşte / Hai cu mama şi te-a creşte!”* (Herz.-Gher. M, VII: 15, după DA). Interjecţia cunoaşte variante, dintre care menţionăm *liui-liui*: *„— **Liui-liui** / Că tata nu-i”* (Marian, *Naşterea*: 326). Prin conversiune în bază derivativă, de la *liu-liu!*, cu suf. *-ac*, ar fi putut apărea **liliuac*, prin disimilare *liliac*. Omonimia cu floarea de arbust, prin gingăşia acesteia, a favorizat impunerea derivatului cu semantismul distinct „copil, mic, sugar”, pentru început.

MEROGÍNĂ?

În DLR, *merogină* „zarzavat aromat de la care se consumă frunzele; mirodenie”, cu circulaţie „prin Banat”, sub aspectul originii, a fost declarat necunoscut. Examinarea citatului ilustrativ permite, totuşi, avansarea unei ipoteze: *Mă mână*

BDD-A24871 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:15 UTC)

maica-n grădină / Să plivesc o ***merogină!*** (Costin, *Gr. Ban.*). Dată fiind calitatea textului, în versuri, şi rigorile acestuia, nu excludem posibilitatea unui hapax: *merogină*, putând reprezenta o var. fonetică locală, *merodină*, de la *mirodie, merodie*, remodelată în partea terminală, din necesitatea specificată. Adăugăm detaliul că *mirodie* circulă, de asemenea, „prin Ban.”, având acelaşi înţeles „verdeaţă aromată”, conform DLR. În aceste condiţii, cuvântul-titlu ar trebui refăcut prin literarizare.

MESTÉLNIC

Înregistrat în fostul raion Caransebeş (LR, VIII, 1959, nr. 6: 52), *mestelnic* „făcăleţ” nu a fost preluat de DLR. Îl semnalăm pentru a-l salva de la omisiune. Alte probleme nu ridică, fiind creat, în mod evident, prin schimbarea tranşei finale de la varianta cu metateză *mesteleu*, confirmată de dicţionarul-tezaur s.v. *melesteu*, derivat regresiv de la *melestui* (v. DEX, DLR s.v.).

MIŞOMÓR

Cules din localitatea Amărăştii de Jos, Caracal, pentru rubrica „Vocabular regional” din LR (VIII, 1959, nr. 5: 73), cuvântul *mişomor* lipseşte din dicţionare şi din alte glosare. Cu glosa „mulţime mare [sic!], muşuroi” (cf. şi expresiile aferente, *mişomor de furnici, ~ de omizi*), cuvântul-titlu pare a fi rezultat prin contaminaţia sinonimică dintre *mişină* „mulţime, droaie (de fiinţe mici)” (v. DLR s.v. 3.) şi *omor* [fig.], cu înţeles apropiat (cf. expr. *omor de lume* „înghesuială mare, îmbulzeală, prăpăd” – *Gl. Argeş* s.v.). În afară de modalitatea creării spontane, involuntare, nu excludem nici posibilitatea modelării deliberate, prin deraiere lexicală, cu acelaşi punct de pornire, *mişină*. Pentru implicarea acestuia, în ambele variante, pledează, formal, secvenţa *miş-* şi semantismul.

MITIRISÍ

Notat din Sârbi, Dorohoi, *mitirisi* semnifică „a repara, a repune în funcţiune”: *„– Iaca, măi frate, nu pot bate pana asta la plug nici deloc. Ajută-mi!” Celălalt i-a ajutat şi* ***au mitirisit*** *ei plugul degrabă* (Furtună, *Cuvinte*: 126).

Verbul menţionat poate fi raportat la *merimetisi*, var. înv. de la *meremetisi*, cu acelaşi sens, împrumut din neogreacă. Preluat în lexicul dialectal, împrumutul, cu o structură de silabe egale, unele chiar identice, susceptibil de redimensionare, a suferit

BDD-A24871 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:15 UTC)

modificarea în consecinţă: *meretisi* > *meritisi* > *miritisi*. Rezultatul, consemnat în DLR, *miritisi*, prin metateză, dobândeşte o nouă formă, *mitirisi*. Ultima variantă, respectiv, cuvântul-titlu, a rămas în afara corpusului DLR, fapt asupra căruia atragem atenţia.

MORMINŢIE

Semnificând „cimitir", *morminţie* (notat fără accent în sursa originară!) a fost identificat într-un manuscris bănăţean de la începutul secolului al XIX-lea: *Apoi iară în Câmpu Lung cu corturi au ieşit unde, în* ***morminţia*** *nemţească zidită, argint cu măsura da, parale făceau* (Todoran 1970: 57). Pentru etimologia cuvântului, regretatul lingvist clujean menţionează analiza *morminţi* + suf. *-ie*. Adăugăm, în completare, că selectarea afixului, deşi nu pare o derivare propriu-zisă, s-ar datora, probabil, şi analogiei cu sinonimul *progadie*, de origine slavă, regionalism cunoscut „mai ales în Transilv., Ban. şi Olt." (v. DLR s.v.), în a cărei silabă terminală apare secvenţa *-ie*. Prin falsă interpretare, s-ar fi creat posibilitatea de asimilare a acesteia la cunoscutul formant. Cu alte cuvinte, modelarea derivatului *morminţie* ar fi avut loc şi sub impulsul cuvântului de origine slavă preexistent. *Morminţie* nu figurează în dicţionare. Neajunsul principal ar putea veni din partea accentului diferit al celor două unităţi lexicale implicate.

MUIERCÁNĂ

Cu înţelesul „femeie afurisită, rea, ticăloasă", cuvântul *muiercană* a fost preluat în DLR pe baza câtorva atestări: *Ce om fără de lege! L-a învăţat* ***muiercana****!* (Dunăreanu, Ch.: 31). ***Muiercana*** *atâta aşteaptă, că-i una, că-i alta, că ea se duce la o vecină, că ea are treabă* (I. Cr., I: 115). Pentru etimon, DLR se limitează la sugestia „cf. *muiere*", evident, cu totul insuficientă. După context, lexemul, ar constitui un cuvânt-invectivă, cu valenţe sporite şi prin potenţiala asociere (formală) ofensatoare cu *miercană* „vacă născută miercurea" (v. DLR s.v.), nume curent în partea sudică a ţării: *Mugeau de zguduiau casa* ***miercanele*** (Delavrancea, S.: 17). Contras din *Miercureana*, analizabil prin numele zilei de *miercuri*, *miercană* se poate regăsi ca model în *muiercană*, atât formal cât şi semantic, dacă nu cumva este o deraiere lexicală deliberată.

NUCERÁNIE

Paşca, *Gl.* a înregistrat, în rostire locală, *nucerănie* s.f., cu precizarea „înţeles neclar", probabil aşa cum i-a fost transmis din Zagra (Valea Someşului). În aceste

BDD-A24871 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:15 UTC)

condiții, DLR nu l-a preluat! Citatul de care este însoțit cuvântul ar putea, totuşi, să contribuie la decriptarea acestuia: *Tiu,* ***nucerănie****, nu fie de deochi!* Exclamația admirativă s-ar explica prin bogăția nucilor, cantitativă şi/sau calitativă (= fructe, ca recoltă, ori pomi, ca număr). Primitivul ar putea să fie el însuşi un derivat, *nucărie*, ambivalent semantic, atât „nucet", cât şi „mulțime, cantitate mare de nuci". În această calitate, el prezintă analize diferite: *nuc* + suf. *-ărie* > *nucărie* „nucet" şi *nucă* + suf. *-ărie* > *nucărie* „cantitate mare de nuci". Date fiind proporțiile neobişnuite ale culturii sau ale producției, prin schimbare de sufix, s-ar fi creat un nou derivat care să exprime modificarea de situație: *nucăranie*. Rezultatul acestei modificări, prin suprasufixare, este însă ecranat de o posibilă contaminație, proces specific oralității: *nucăranie* + (probabil) *nucet*, eventual *nuci*. Intersectarea petrecută obnubilează derivatul creat pentru a exprima uimirea: **nucăranie* + *nucet* > *nucerănie* > *nuceranie*.

OCINĂTÓRIU

Inclus în DLR în var. neliterarizată, conform surselor, exclusiv, moldoveneşti în care a fost identificat, *ocinătoriu, -oare* „moştenitor, urmaş", lexem învechit, atrage atenția prin soluția etimologică indicată: *ocină* + suf. *-tor*. Chiar dacă de mult nu mai este uzual, derivatul necesită, totuşi, o explicație plauzibilă, derivativul menționat fiind compatibil cu teme verbale. Probabil, este vorba de o formație analogică, creată, în paralel, de la sinonimul *ocinaş*, dar în conformitate cu modelul de largă răspândire: *moştenitor*. În aceste condiții, am putea vorbi despre derivare sinonimică. MDA perpetuează interpretarea etimologică din DLR.

PÍRCĂ

DLR înregistrează *pircă* s.f. 1. cunoscut „prin Transilv.", cu înțelesul „bibilică", iar pentru origine menționează „cf. *pichere*". Este evident că trimiterea dicționarului-tezaur nu a soluționat etimologia. În acest scop, propunem evaluarea diminutivului *pichiriță*, analizabil prin var. *pichire* s.f., regional, mai ales în Mold. (v. DLR), în etapa unei variante cu metateză, *pirichiță*, apoi cu sincopă, *pirchiță*, aceasta din urmă înregistrată de dicționarul-tezaur, pentru Transilv. (*Amândoi soții aveau părul roşu, iar ea era pistruie ca un ou de* ***pirchiță*** – M. Beniuc, *Pe muchie de cuțit*, I, 1959: 198). De la derivatul *pirchiță*, interpretat ca formație diminutivală, „s-ar fi extras", mai apoi, presupusa bază derivativă *pircă*.

Propunerile DLR *pircă* cf. *pichere, pirchiță* < *pircă* + suf. *-iță* ridică suficiente semne de întrebare.

BDD-A24871 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:15 UTC)

PIȚIGÓNG

Inexistent în dicționare sau în glosare, adjectivul variabil *pițigong* „slăbănog”, a fost recent înregistrat într-o localitate din Maramureş, Dragomireşti, de unde deținem informația (Faiciuc 2008: 765).

Beneficiind de o structură suficient de transparentă, cuvântul-titlu, la rigoare, poate fi explicat. Prima parte a acestuia „trimite” la *pițigoi*, pentru un înțeles figurativ, ipoteză confirmată de DLR s.v. 3. „epitet (depreciativ) pentru un om slab şi deşirat (CADE) sau mic de statură (Polizu, *Dicț.*, Marian, O. II: 152, DDRF, Şăineanu, D.U.)”. Partea a doua reia indicația din glosa citată, referitoare la fizic (= om slab) şi „trimite” la un adjectiv transparent din aceeaşi familie lexicală: *slăbănog* (un împrumut din bulgară: *slabanoga*). Din încrucişarea *pițigoi* + *slăbănog* ar fi putut apărea un prim rezultat *pițignog*, remodelabil prin metateză: *pițigong*.

PUCULUÍ

Identificat ca „atestare involuntară”[1] în Paşca, *Gl. dialectal*, s.v. *tâmbuli* „**a pucului**, a ajunge la înțelegere”, cuvântul-titlu a fost comunicat de N. Drăganu din localitatea Sângeorz. Conform semantismului indicat, l-am afiliat unui verb apropiat formal, atestat ca var. înv.: *păcui* s.v. *păciui*. DLR menționează o singură atestare după Jipescu *ap.* DDRF: *Nici o sută de ani n-**au păcuit***. Atestarea din partea sudică se motivează ca o particularitate a limbii vechi. Mai mult, unele dintre verbele cu o astfel de desinență au dezvoltat variante în *-ălui*: *comăndui / comăndălui* (DA s.v. *comandă*), *găzdui/găzdălui* (DA s.v. *găzdui*) ambele cu semnul arhaicității; *băşcui/băşcălui* s.v. *băşcălui*, după DA, cu atestări din Muntenia şi Oltenia. După modelul acestora, am admis posibilitatea dubletului şi pentru *păcui/păcălui*. Modificarea ulterioară am pus-o pe seama expr. *a pune pace*, sub influența căreia structura verbului ar fi devenit *pucului*. Expresia invocată, foarte frecventă în aria nordică, *a pune pace* „a stinge ostilitățile, a încheia pace” apare ca un laitmotiv în lirica populară preluată, evident, din uzul cotidian (v. volumul lui M.M. Deleanu, *Doamne, pune pace în țară!*. Timişoara, 2015).

STRĂŞUNÁ

Notat de Ciauşanu, *Gl.* pentru nordul Olteniei, verbul refl. *străşuna* „a i se năzări” (*Ce **i s-o** mai fi **străşunat?***) figurează în DLR fără soluție etimologică,

[1] Prin sintagma „atestare involuntară”, instituită şi tratată în Mărgărit 2011: 27–34; 2013: 95–104; 2014: 99–108, am denumit „lexemele colaterale față de corpusul corespunzător, aflate în citate sau în definiții, dar susceptibile de a fi (fost) promovate în calitate de cuvinte-titlu”.

BDD-A24871 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:15 UTC)

numai cu indicația „cf. *căşuna*”. Este adevărat faptul că cele două verbe au aceeaşi tranşă finală şi chiar şi semantismul nu diferă fundamental. Pentru verbul în discuție, o sugestie ar putea veni de la var. *străşina* s.v. *străşuna* care, din punct de vedere formal, „evocă” paronimul *streşina*, atestat cu un alt înțeles, dar explicabil prin expr. *a-şi duce mâna* (*palma*) ***streaşină*** *la ochi*, pentru a vedea mai bine. Unei astfel de „descendențe” îi putem atribui semantismul „a i se părea că…, a i se năzări”. În acest punct, apropierea formală *străşina / căşuna* ar fi putut favoriza modificarea în consecință: *străşuna*.

STRÂNŞTE

Ca variantă de la *strişte* (înv. şi popular) „soartă”, vechi împrumut slav, de obicei în construcție cu verbele *a avea, a fi* sau cu echivalente ale acestora, *strânşte* a fost inclus în DLR. L-am întâlnit în Pamfile, *Crăciunul*: 239, atestare absentă din dicționarul-tezaur: ***Strânştea*** *ta, norocu tău, / Dacă-i pica-n locu meu!* Cuvântul-titlu circulă mai ales în variante: *trişte, a nu avea trişte* (Ispirescu, *Legende*: 275) sau în expr. *făr-de trişte* „fără noroc”: *Să mă duc dintr-acest loc / Că e loc făr-de noroc / Ş-o silişte /* ***Făr-de trişte*** (Teodorescu, P. P.: 281). Este cunoscut şi cu prefix: *netrişte* semnalat şi comentat, pentru partea sudică a țării, dar lăsat fără soluționare etimologică de Iorgu Iordan (SCL, XIV, 1963, nr. I: 24). În zona opusă, în Maramureş, a continuat să aibă curs, cel puțin, pentru secolul trecut, în urări, într-o formulă specializată: *Se mai foloseşte şi astăzi în unele locuri din județ şi la ciocnirea paharelor*: ***strâşte şi noroc****!* (Dariu Pop, *Mărturii strămoşeşti*, 1938: 155). Consolidată prin întrebuințare curentă, urarea, constând dintr-o structură binară, a dezvoltat cadrul propice unor modificări fonetice determinate de coeziunea „binomului”. În acest fel explicăm anticiparea nazalei din lexemul secund: *strişte şi noroc! > strinşte şi noroc!*, mai apoi, *strânşte şi noroc!*

ŞCHIOPĂZÍ

Verbul *şchiopăzi*, inclus în *Note lexicale şi etimologice*, pe baza materialului cules pentru NALR – Transilv., de V. Bidian, D. Loşonți, Gr. Rusu (CL, XXXIII, 1988, nr. 1: 130), fără comentariu asupra originii, s-ar explica prin derivarea formei de ind. prez. 3 sg. *şchiopează* (de la verbul *şchiopa*) > *şchiopezí*. În acest fel, seria verbelor desprinse, în noi variante, din propria lor paradigmă, creşte (cf. *bureza, picureza, ureza*, Mărgărit 2007: 275–285; id., NCES: 318–334). În plus, se impune şi rectificarea grafică de rigoare, prin renunțarea la particularitatea dialectală perpetuată în reproducerea cuvântului-titlu: *şchiopăzi > şchiopezi*.

BDD-A24871 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:15 UTC)

ŞOMDIGÉL

Complet necunoscut, cuvântul *şomdigel* „dop, stupuş [sic!]”, suspect ca formă, figurează în Paşca, *Gl.* pe baza informației lui N. Drăgan, care l-a cules din localitatea Căian, Valea Someşului. Ulterior, în aceeaşi structură fonetică, a fost repus în circulație de DLR care l-a preluat *tale-quale* în corpusul de termeni. Dat fiind faptul că în coloanele amintitului dicționar figurează *şomoiogel*, dim. de la *şomoiog*, ilustrat cu un text din Muntenia (*Bota de apă astupată cu un* ***şomoiegel*** *de miez de papură* – Sandu Aldea, D.N.: 101, după DLR), şi la care, de fapt l-am raportat, înainte de a verifica dicționarul, ne întrebăm dacă nu cumva, *şomdigel* reprezintă aportul unei interpretări grafice eronate. Probabil că da, cu atât mai mult cu cât glosa cuvântului-titlu şi citatul ilustrativ pentru *şomoiogel*, contextual, coincid.

ŞTÉRGURĂ

Înregistrat în Paşca, *Gl.*, *ştergură* „şterc”, din împrejurimile oraşului Hunedoara (*Îmi veni o* ***ştergură*** *în ochi*), cuvântul a fost preluat în DLR ca element regional şi explicat etimologic: „sg. refăcut după *ştercuri* (pl. lui *şterc*), influențat de *şterge*”. Împărtăşim punctul de vedere al amintitului dicționar, dar nu în totalitate: într-adevăr *ştercură* constituie un element de inovație din evoluția lexemului *şterc* < lat. *stercus*, prin refacere din pl. *ştercuri*, astăzi învechit, răspândit în limba veche, ultima atestare DLR provenind din opera lui Varlaam. Aproape ieşit din uzul cotidian, *şterc* s-a retras în lexicul dialectal unde a cunoscut o anumită circulație, de vreme ce a dezvoltat un nou singular (*ştercură*), prin derivare regresivă de la pl. *ştercuri*. Modificarea formală *ştercură* > *ştergură* s-ar fi putut produce chiar sub influența paronimului, uzual în Transilvania şi, în plus, prezent în acelaşi domeniu de referință: *ştercura* [= gunoi în ochi], reclamând cu necesitate *ştergura* [şervetul]. Cu timpul, a fost posibil ca vechiul cuvânt moştenit din latină, dar, refăcut într-o variantă paronimică, după toate probabilitățile, să fie asimilat de *ştergură*, cu poziție consolidată în lexicul dialectal.

BIBLIOGRAFIE

CL = *Cercetări de lingvistică*. [Cluj]. Academia Română. Filiala Cluj. Institutul de Lingvistică. Anul I (1956 ş.u.).
Densusianu Ț.H. = O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*. Bucureşti, 1915.
DGS = *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, volumul I, Literele A–C, Bucureşti, 2009; volumul II, Literele D–O, Bucureşti, 2010; volumul III, Literele P–Z, Bucureşti, 2011, coord. Maria Marin.

BDD-A24871 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:15 UTC)

DR = „Dacoromania”, Cluj, 1921–1948.
Hristea 1968 = Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*. Studii. Articole. Note. Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
LR = „Limba română”, Bucureşti, 1952 şi urm.
Mărgărit 2007 = Iulia Mărgărit, *Identitatea unui formant*: *-eza, -ăza*; *-ezi; -ozi*, în LR, LVI, nr. V, p. 275–285.
Mărgărit, NCES = Iulia Mărgărit, *Noi comentarii etimologice şi semantice*. „ETYMOLOGICA”, 28, Bucureşti. Editura Academiei Române, 2010.
Mărgărit 2011 = Iulia Mărgărit, *Atestări involuntare*, FD, XXX, p. 27–34.
Mărgărit 2013 = Iulia Mărgărit, *Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări involuntare* (II), în FD, XXXII: 95–102.
Mărgărit 2014 = Iulia Mărgărit, *Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări involuntare* (III), în FD, XXXIII: 171–178.
SCL = *Studii şi cercetări lingvistice*. [Bucureşti], Editura Academiei. Institutul de Lingvistică din Bucureşti. Anul I (1950), ş. u.
Suciu II = Emil Suciu, *Influenţa turcă asupra limbii române*, [vol.] II. Dicţionarul cuvintelor româneşti de origine turcă, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2010.
Todoran 1970 = R. Todoran, *Particularităţi dialectale bănăţene într-un manuscris de la începutul secolului al XIX-lea*, în „Cercetări de lingvistică”, XIV, 1969, nr. 2, p. 291–303 (I) şi XV, 1970, nr. 1, p. 51–62 (II).

SURSE

Antologie, *Ung.* = ***Dacă n-ar vu fi, nu s-ar povesti****. Antologie a povestitorilor români din Ungaria*. Coordonator: Otilia Hedeşan. Bucureşti, [Editura] Paideia, 2007.
Al Lupului, PG = Nicolae Al Lupului, *Posada Gurenilor, Povestiri din alte vremi*, Craiova, Tiparul „Prietenii ştiinţei”, [1929].
Dicţ. dialectal = *Dicţionar dialectal* (cuvinte, sensuri, forme), vol. I–IV. Redactor responsabil Rubin Udler. Chişinău, 1985.
Ciauşanu, Gl. = G.F. Ciauşanu, *Glosar de cuvinte din judeţul Vâlcea*. Bucureşti, Imprim. naţională, 1931. (Academia Română. Memoriile Secţiunii literare. Seria III. Tom. V. Mem. 6).
Costin, Gr. Băn. = Lucian Costin, *Graiul bănăţean.* [Vol.] II. Turnu Severin, 1934.
DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1948.
DBR = Tiberiu Iovan, *Dicţionar bulgar-român*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1994.
DDRF = Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*. [Vol. I–IV]. Bucarest, Imprimérie de l'État, 1893–1895.
Delavrancea, S. = [Barbu] Delavrancea, *Sultănica*. Bucureşti, Tipolitografia St. Mihalescu, 1885.
DLR = Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965 şi urm.
DRB = *Dicţionar român-bulgar*, sub redacţia academicianului Dr. St. Romanski şi a lui St. Ilcev, Sofia, 1962.
Dunăreanu, Ch. = N. Dunăreanu, *Chinuiţii*. Nuvele şi schiţe din viaţa de port. Bucureşti, Minerva, 1907.
Faiciuc 2008 = Elisabeta Faiciuc, *Dragomireşti. Între tradiţie şi modernism*. Ediţia a doua, revizuită şi adăugită, cu o Antologie de folclor… Cluj-Napoca, Editura Limes, 2008.
Furtună, *Cuvinte* = Dumitru Furtună, *Cuvinte scumpe*. Taclale, povestiri şi legend româneşti. Cu un glosar la sfârşit. Culese de… Bucureşti, 1914.
Gl. Argeş = D. Udrescu, *Glosar Argeş*. Bucureşti, Editura Academiei, 1967.
GN = *Graiul nostru. Texte din toate părţile locuite de români* de I. A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Speranţia. [Vol.] I: 1906; [Vol.] II: 1908, Bucureşti.

BDD-A24871 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:15 UTC)

I. Cr. = „Ion Creangă”, revistă de limbă, literatură şi artă populară. Bârlad. Anul I (1908) ş.u.
Lexic. reg., I–II = *Lexic regional*, I, redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960; II, redactor-coordonator: Lucreţia Mareş, 1967 (Societatea de Ştiinţe Istorice şi Filologice).
Liuba, Iana, M. = Sofronie Liuba şi Aurelie Iana, *Topografia satului şi hotarului Măidan*. Caransebeş, 1895.
Marian, *Naşterea* = S.Fl. Marian, *Naşterea la români*. Studiu etnografic. Ediţiunea Academiei Române, Bucureşti, 1892. Marin 2013 Marin, *Pluralele **picere, piciori**. Notă „morfologică”*, în „Fonetică şi dialectologie”, XXXII, 193–196.
Marian, O. = S. Fl. Marian, *Ornitología poporană română*. Tom. I–II. Cernăuţi, 1883.
MAT. DIALECT. I = *Materiale şi cercetări dialectale* [vol. I]. Bucureşti, 1960.
MAT. FOLK. = *Materialuri folkloristice*. Culese şi publicate sub auspiciile Ministerului Cultelor şi Învăţământului Public, prin îngrijirea lui Gr. G. Tocilescu. Volumul I (*Poesia poporană*, partea I–II)–II. Bucureşti, 1900.
MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”; *Micul Dicţionar Academic*, vol. I, Literele A–C, 2001; vol. II, Literele D–H, 2002; vol. III, Literele I–Pr, 2003; vol. IV, Literele Pr–Z, 2003, Bucureşti, Univers Enciclopedic.
Murariu, *Gl. girocean* = Ion Murariu, *Vorbe d-ale noastre*. Glosar girocean. Ediţia a IV-a, revăzută şi adăugită, Timişoara, Editura Wald Press, 2014.
Paşca, *Gl.* = Ştefan Paşca, *Glosar dialectal*, alcătuit după material cules de corespondenţii din diferite regiuni, Bucureşti, Cultura naţională, 1928. (Academia Română. Memoriile secţiunii literare. Seria III. Tom. IV. Mem. 3).
Polizu, *Dicţ*. = Gh. A. Polizu, *Vocabular româno-german*. Braşov, 1857.
Sevastos, C. = Elena Didia Odorica Sevastos, *Cântece moldoveneşti*. Iaşi, Tipografia naţională, 1888.
Sturza 2014 = Valentina Sturza, *Basarabia decapitată*, Bucureşti, Ed. Biodova, 2014.
Şăineanu, DU. = Lazăr Şeineanu, *Dicţionar universal al limbii române*. A opta ediţiune cu totul revăzută şi adăugită în ediţia VI-a. [Craiova], Editura „Scrisul românesc”, [1930].
Teodorescu, P.P. = G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, Culegere de ..., Bucureşti 1885.
Viciu, *Glosar* = Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*. Adunate şi explicate de ..., Bucureşti, Carol Göbl, 1906 (Extras din Analele Academiei Române, Seria II, Tom XXIX. Memoriile secţiunii literare).
Viciu, *Supl. Gl.* = Alexiu Viciu, *Suplement la Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal*. Adunate şi explicate de ..., Bucureşti, Cultura Naţională, 1925 (Academia Română, Memoriile Secţiunii Literare. Seria III. Tom III. Mem. II).
Zanne, P. I–X = Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor*, vol. I–X, [Bucureşti], 1895–1912.

NOTES ÉTYMOLOGIQUES

(Résumé)

L’auteur propose des solutions étymologiques pour deux catégories de mots enregistrés dans des dictionnaires et dans des glosaires ou tout à fait absents, en leur qualité des mots inédits.

Cuvinte-cheie: beaua, cârtac, comnărie, corcoduşă, focale, informaţi, liliac, mişomor, mitirisi, muiercană, nucerănie, pucului, şomdigel, ştergură.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române, Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

BDD-A24871 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:15 UTC)